

Boris Vežjak

Antikritika kot resnica prestolnice kulture

Tomaž Pandur se je februarja letos srečno vrnil v svoj rojstni Maribor, v projekt Evropske prestolnice kulture (EPK). Vrnitve in postanki so zanj lahko le takšni. Nedavna mariborska uprizoritev njegove gledališke interpretacije *Vojne in miru* je požela ogromen aplavz. Bojda dobesedno: Pandur je kasneje izrazil vzhičenost nad spontanim ploskanjem dvajset sekund po začetku predstave. Razumel ga je kot neskončno spoštljiv izraz mesta do njega. Ampak vse to so, bom poskušal pokazati, le medijske konstrukcije sreče in premišljeno ustvarjanje videzov. In v njih je nekaj ultimativno fantazmatskega, tako značilnega za EPK.

Oboževalski odnos do Pandurja ni zanimiv le zaradi njega osebno. Kot odnos do Umetnika, pisanega z veliko začetnico, materializira vse, za kar gre v EPK: za neumno, a skalkulirano plačljivo idejo, da bomo veliki s pomočjo veličine. Za slepoto te veličine (*grandeur*) in veličino slepote. Obe nas veliko staneta in bi nas še več, a se je po božji previdnosti vmes naredila recesija. EPK so nam ponudili kot projekt, pri katerem so nas interpelirali v nevedno in nerazsvetljeno rajo, kulturne veličine pa so Mariborčanom servirali kot novodobne Prometeje, ki namesto ognja množicam prinašajo kulturne izdelke. Zato ne preseneča, da so njegovi programski ustvarjalci kot kakšni ulični pridigarji že na samem začetku obljubili radikalno metafizično (ali versko) razodetje, ki skoraj zahteva odrešenika – dejali so, da bo projekt EPK nič manj kot resnica tega mesta! Ljudstvo torej potrebuje resnico in oni so njeni prinašalci. Odnos, ki ga moramo gojiti do njih, je odnos vzhičenosti in nenehne hvaležnosti. Če bi nekoliko zašilil to napihnjeno velikopotezno obljubo, ki so nam jo ponudili kot zadnjo številko *Strážnega stolpa*, bi dejal naslednje: morda pa je Pandur resnica EPK, ki je po njihovem resnica tega mesta.

Nekoliko zgodovinske dimenzije: obstaja več Pandurjevih spornih obrazov in vsi so etapne resnice. Leta 1996 so ga kot umetniškega vodjo mariborskega gledališča pričakale kazenske ovadbe zaradi finančnega oškodovanja, zaradi katerih se je odločil raje oditi v svet. Vmes se je tu na kratko in previdno ustavil s predstavo o Nikoli Tesli, nato je končno sledil njegov angažma znotraj projekta EPK, za katerega je napisal programska izhodišča in v njem sodeloval kot predsednik programskega sveta. A tudi kot izvajalec in s predpostavko, da bo tu trajno ostal, saj mu bo mesto zgradilo gledališče. Toda pristal je v naročju občinskih korupcijskih afer. Iz Maribora je, pobraten z županom, kot vizionar davincijskega kova kanil zgraditi nič manj kot renesančne Firenze, ki jih ni znal odsanjati brez investicije v svoje gledališče, seveda za naš denar – v višini več kot 50 milijonov evrov. A ni šlo. Nato so najprej misteriozno poniknila njegova vizionarska izhodišča EPK (česar se nikomur ni zdelo vredno raziskati, ker se v

veličine pač ne sme drezati) in potem je leto nazaj izginil še sam: zaradi nekaterih zapisov o njegovem interesnem konfliktu, spornih pogodbah in indicij, da teater verjetno ne bo zgrajen, je raje užaljeno odšel. Kot je kasneje pojasnil, je slepi Maribor zamudil veliko priložnost, da postane renesančni čudež. Bolj ali manj zato, ker ni zraven njega.

Lanski odhod je bil torej najmanj drugi pred letošnjo zmagoslavno vrnitvijo, ko je bil predstavo zaradi pridobljenega denarja primoran izvesti. Toda hkrati je njegov »come back« doživel sapo jemajočo medijsko preparacijo – brez zoprnih vprašanj o pogodbah in drugem, imidž neprekosljivega umetnika je zdaj pospremila še močna nasprotna sugestija, da je v Mariboru po božansko čislan. Novinarji so ga nesramno slikali kot nekoga, ki se po 16 letih vrača na svojo rodno grudo, čeprav je bil tu še lani, in piarovsko vlogo opravili z odliko, v profesionalnem smislu pa seveda padli na izpitu. Operacija ni povsem uspela, umanjalo je nekaj bistvenega. Umetnost pač ni stvar kurtoaznih medijskih lišpanj, realen temelj nekega dela je njen objektivni in stvarni prikaz. A glej čudo: privoščili nam niso nobene recenzije celo enega najbolj prepoznavnih dogodkov leta, kot so nas prepričevali. V Dialogih smo pred meseci objavili neprijetne kritike Pandurjeve španske uprizoritve *Somrak bogov* – simptomatično so sicer do Slovenije prispele le naklonjene. Težava ni v tem, da ima gledališka predstava slabe odzive – imajo jih tudi dobri in celo genialni izdelki. Toda nenehnega cenzuriranja negativnih ocen ni mogoče z ničimer upravičiti. V našem časopisju so pretežno manjkale že »slovenske« recenzije s prvotne zagrebške uprizoritve *Vojne in miru* – pri čemer so nam zamolčali številne skrajno zoprne hrvaške. Zato smo upravičeno in še bolj radovedno pričakovali domače, še zlasti, ker je programski direktor obljubil drugačno izvedbo od zagrebške. Zaman.

Opravičila, da se Pandurja ni pospremilo z nobeno strokovno oceno, ni. Je pa razlaga – njihovo odsotnost razumem kot nenaključen simptom zakrite resnice mesta. Časopis Večer je namesto tega raje objavil nekaj poročil z generalke in pogovor z njim, kjer ga, ironično, kulturna novinarka po premieri celo sprašuje: »Zakaj se pri nas tudi vse umetniško tako rado presoja z zunajumetnostnimi kriteriji?« Saj je vendar odgovorila kar sama: taisti mediji ne ponujajo znotrajumetniških presoj, namesto njih nam servirajo manipulativno realnost. Odsotnost kritike, hvalisanje umetnikov in izgradnjo Potemkinovih vasi duha razumem metanivojsko: Maribor je postal mesto antikritike. Kritika ne le, da ni zaželena, ne v EPK ne na ravni dogodkov ne na ravni vrednotenja umetniškega dela. Ne samo, da je ne sme biti, je tudi ni. In je, končno, nihče ne pogrēša. Odsotnost analize partikularne predstave lahko zato interpretiramo kot prisposodbo za antikritičko stanje duha, gledano širše – in zanjo bi lahko naštel dva ducata dokazov.

Mesto so na hkrati začeli risati kot nekogaršnjo lastnino – in ob tem spet asistirajo novinarji in lokalne kulturniške elite. Eden izmed Pandur-

jevih projektov je nosil imel »Jančarstadt« in se je tudi konkretiziral – po mestu danes svetijo velikanski svetlobni napisi naslovov romanov pisatelja Draga Jančarja. To je njegovo mesto. Ali kot je povedal Pandur: »Maribor je, hočeš nočeš, Jančarjevo mesto.« Zlahka si lahko zamislimo, da bomo ob kakšni drugi priložnosti ob prihodu čez Titov most pred sabo uzrli obsijani »Pandurstadt«. Ena od utemeljitev za izgradnjo Pandurjevega gledališča je Mariborčane dobesedno opisala in razumela kot, in v tem je poudarek, »njegove« gledalce. Mesto in njeni občani (da ne rečem davkoplačevalci) so neprostoovoljno figurirali kot umetnikov »pigmalion«, postali so mizanscena in njen inventarij. Kakor da bi nam želel povedati: vi ste moje gledališče sanj in jaz sem režiser mesta. Sprašujem se, v čigavem imenu? Seveda lahko npr. Jančarjeve instalacije dobrohotno upravičimo in rečemo, da ponujajo smiselno ozaveščanje kulturnih vsebin in so poklon pisatelju, ubran z nekaterimi prizorišči romanov. Toda v tej gesti poklona se odvija nespodobno nasilno prisvajanje mesta. Ko se torej kozmopolitski umetniki nostalgično občasno vračajo vanj, jih na tablah Maribora tako rekoč pričaka bizaren pozdrav: »Jaz sem tvoje mesto«. Seveda na simbolni ravni. Toda mar ni Jančar še lani podpisal peticije proti ponovnemu imenovanju Titove ulice v Ljubljani? V čem se totalitaristična politična logika razlikuje od umejniške?

V neki reportaži se druga kulturna novinarka opravičuje, ker je Jančarju pozabila povedati, da je Velika kavarna v Mariboru *»v bistvu zdaj Jančarjeva kavarna, četudi ji manjka kava. Res, zadnje čase pogosto vprašanje med mariborsko študentarijo se glasi: 'Čuj, kaj si že bil na kavi v Velkem briljantnem valčki?'«* Kajpak ne dvomim v vzhičenost tistih, ki jim je ta namenjena. In prav v vzhičenosti je težava. Zaradi nje je EPK postal dogodek, ki je v veliki meri legitimiral idolatrijo in narcisizem, čaščenje in prilizovanje, antikritiko in odsotnost razuma, skratka slepoto veličine in veličino slepote. Če imam prav, potem so to izrazi obljubljene razodete resnice mesta.

B. Vezjak